

Melkveehouder Vedder uit Eemdijk zit vol energie

Enthousiaste ondernemers melden zich voor Energieneutrale Melkveehouderij

Vorige maand startte LaMi de zoektocht naar Utrechtse melkveehouders die hun bedrijf energieneutraal willen maken. Tijdens de drukbezochte informatieavond op 10 mei kregen potentiële deelnemers informatie over het project en de selectieprocedure. Uit de aanmeldingen worden drie voorbeeldbedrijven gekozen.

Een energieneutraal melkveebedrijf wekt evenveel energie op uit duurzame energiebronnen als dat het verbruikt. Inzet is dat in 2020 de Utrechtse melkveesector nog maar een kwart van de elektriciteit gebruikt, vergeleken met 2014. De drie geselecteerde voorbeeldbedrijven laten zien wat kan, wat daarvoor nodig is, wat het oplevert en wat het kost. Hiertoe maken de deelnemende agrarisch ondernemers samen met onafhankelijke experts een plan waarin staat hoe op gas, elektriciteit en diesel bespaard kan worden en tegelijkertijd wat de mogelijkheden zijn om op het bedrijf duurzame elektriciteit op te wekken. Provincie Utrecht en LTO-fondsen financieren het project.

Gezochte voorbeeldbedrijven

'We zoeken juist bedrijven die tot nu toe de kat uit de boom keken', vertelt Pieter van der Grift, stuurgroep lid Energieneutrale Melkveehouderij Utrecht (ENM) en provinciaal bestuurder LTO Noord. We willen laten

zien welke stappen ondernemers kunnen zetten om hun bedrijfsvoering energieneutraal te krijgen. Bij bedrijven die heel erg vooroplopen, krijg je snel dat boeren denken 'dat is heel leuk, maar niet voor mij.' Bij de gezochte voorbeeldbedrijven moet het gaan om boeren die enthousiast zijn om hun kennis en ervaring te delen met collega's. Die vertaalslag naar bruikbare adviezen en tips voor een bredere groep is een essentieel uitgangspunt van het project. 'We willen boeren handvatten geven waarmee ze makkelijk uitrekenen wat ze kunnen besparen', zegt Van der Grift. 'Het is sowieso een goed streven om met minder energie je bedrijfsvoering rond te zetten. Daarbij is de landbouw in staat om veel energie zelf op te wekken. Aan beide kanten zitten mogelijkheden.'

Ervaren bespaarder

Samen met tien collega's kan Richard Vedder (32) uit Eemdijk worden omschreven als enthousiaste voorloper. Zijn melkveebedrijf heeft zonnepanelen, warmteterugwinning, voorcoeler, een frequentieregelaar, een automatische voerschuiver en een mestrobot. Daarbij ligt – mede dankzij ruilverkaveling – 95 procent van het land rond de huiskavel.

Inmiddels kijkt de gedreven Vedder vooruit als het gaat om besparing op energie en diesel. 'Je gaat scherp kijken naar wat je opwekt, wat komt erin en wat gaat eruit', vertelt hij.

In zijn zoektocht naar verdere mogelijkheden van energiebesparing heeft Vedder een energiescan op zijn bedrijf laten doen.

Richard Vedder heeft zonnepanelen, warmteterugwinning, een voorcoeler, een frequentieregelaar, een automatische voerschuiver en een mestrobot op zijn melkveebedrijf.

'Het stroomverbruik en de temperatuur van het koelwater en de melk worden bijvoorbeeld gemeten', vertelt Vedder. 'Daar kwam uit dat de frequentiepomp niet goed in de stand-by stand stond. Die gebruikte overdag toch nog 300 Watt. Je kunt wel denken dat je heel ver bent, maar toch sluipen er foutjes in.'

Ondernemende boeren

Vedder is net als Van der Grift stuurgroep lid ENM. Hij hoopt dat de voorbeeldbedrijven bijdragen aan de bewustwording onder

boeren als het gaat om energiegebruik. Hij neemt zijn eigen bedrijf, waar hij de vierde generatie is, als voorbeeld. 'Ondanks dat het geen nieuw bedrijf is - er is telkens uitgebreid vanuit het bestaande - kun je ervoor zorgen dat je best goed scoort.' Joris Hogenboom, voorzitter van de stuurgroep, voegt hieraan toe. 'Wereldwijd staan we voor de uitdaging naar minder gebruik van energie en een verschuiving naar hernieuwbare energie. Werken aan een energieneutrale melkveehouderij is een traject voor ondernemende boeren in Utrecht.'

Aanjager in vogelvlucht

- ≡ Contact tussen boer en burger
- ≡ Convenant fruitteelt afgerond
- ≡ Energiescan levert geld op
- ≡ Deltaplan Agrarisch Waterbeheer
- ≡ Lidrus: een hardnekkig onkruid

Haal energie uit je bedrijf

Als melkveehouder moet je stevig in je schoenen staan. Er komt heel wat op de sector af en er zijn steeds meer randvoorwaarden waarmee je in je bedrijfsvoering rekening moet houden. De fosfaatwetgeving is de laatste loot aan de regelgevingsboom. En hoewel er veel gesproken wordt over snoeien, groeit de boom gewoon door. Dat onttrekt je soms de energie om te ondernemen. Gelukkig nemen de dagelijkse beslommeringen op het bedrijf, het melken, het verzorgen van het vee en het landwerk,

de meeste tijd in beslag. Daar ben je boer voor geworden. Tijdens dit werk is er ruimte om na te denken over de ontwikkeling van je bedrijf. Ontwikkeling is meer dan groei alleen. Het gaat ook over makkelijker, efficiënter, beter of anders. Bezigt zijn met veranderingen die arbeidsverlichting geven, de diergezondheid ten goede komen of kosten besparen, dat gééft energie.

Veel van deze veranderingen zorgen ervoor dat je bedrijf aan de steeds nieuwe randvoorwaarden blijft voldoen. Want bij het

doorvoeren van elke verandering neem je de actuele voorwaarden mee. Bij het nemen van energiebesparende maatregelen gaat dit op en bij het zelf produceren van duurzame energie ook. Hoeveel energie heb je nodig om 1.000 kg melk te produceren? Welk deel daarvan is afkomstig uit een duurzame bron? Haal energie uit je bedrijf en ga hiermee aan de slag.

Greet Ruitenberg
Trajectleider Energieneutrale Melkveehouderij

Lisanne Oskam (Vallei Boert Bewust) en Kees van Dijk (Kromme Rijn Boert en Teelt Bewust) zoeken contact met de burger

'Vallei Boert Bewust' krijgt navolging in de Kromme Rijnstreek

Een dag voor het gesprek met Lisanne Oskam en Kees van Dijk hebben ruim tweehonderd boerinnen – onder wie Oskam – in Den Haag gedemonstreerd tegen de motie om kalveren langer bij de koe te houden. Volgens beiden toont deze bemoeienis van de politiek eens te meer aan hoe belangrijk het is burgers te betrekken bij de land- en tuinbouw.

Meer contact tussen boeren en burgers leidt tot wederzijds begrip en waardering voor de sector. En die waardering zorgt er weer voor dat boeren en fruitteelters als het erop aankomt de ruimte krijgen die ze nodig hebben om maatschappelijk verantwoord te ondernemen. Die gedachte resulteerde in april 2013 in de start van 'Vallei Boert Bewust'. 'Het initiatief werd genomen door varkenshouders, maar inmiddels doen ook boeren met melk- en vleesvee, pluimvee en kalveren mee', legt Lisanne uit. 'Ze hebben met elkaar gemeen dat ze positief scoren op minimaal vier van de volgende thema's: maatschappij, uitstraling bedrijf, energie, milieu, mest, dierenwelzijn en diergezondheid. Het allerbelangrijkste is transparantie en interactie met de burgers in de Gelderse Vallei, bijvoorbeeld via open dagen, social media of een boerderijwinkel.'

Visitekaartje

Zelf is Oskam in de Gelderse Vallei een van de zeventig gecertificeerde boeren met een 'Vallei Boert Bewust'-bord bij het bedrijf. Hierop staat informatie over het bedrijf en een QR-code die naar de site van Vallei Boert Bewust leidt. 'Je hoort mij niet

zeggen dat wij per definitie bewuster of beter boeren dan veehouders die niet meedoen. Ik durf wel te stellen dat alle Vallei Boert Bewust-deelnemers trots zijn op hun bedrijf en dat ook graag uitdragen. Aan alles merk je dat er behoefte was aan een initiatief als dit, dat al het mooie en goede van de land- en tuinbouw als uitgangspunt heeft.'

De uitrol van het succesvolle Vallei Boert Bewust-concept is inmiddels begonnen. Onder het motto goed voorbeeld doet goed volgen, hebben veehouders en fruitteelters het initiatief tot 'Kromme Rijn Boert Bewust' genomen. 'En ook 'Kromme Rijn Teelt Bewust', voor de fruitteelters in ons gebied', voegt Kees van Dijk eraan toe. 'Die sprong naar de fruitteelt vergde wel een nieuw certificeringsschema. De bedrijfsvoering van fruitteelters is immers heel anders dan die van boeren.' Op 6 mei is het eerste bord bij familie van der Louw onthuld.

Van onderop

Oskam is blij met de belangstelling vanuit de Kromme Rijnstreek. 'We juichen een uitrol toe, maar het moet van onderop komen, vanuit de boeren zelf. Er wordt best

Kees van Dijk (rechts) heeft op Landgoed Rhijnauwen in Bunnik een bedrijf met 80 melkkoeien en 9 ha fruit (appels en peren). Lisanne Oskam (links) runt met haar man Jan in Leusden een bedrijf met 90 melkkoeien. Onder de vlag 'Farm Visit' worden op hun Hoeve Wellom (zie foto) rondleidingen en arrangementen aangeboden.

aan ons getrokken, zo van: waarom komen jullie niet naar Overijssel of Drenthe? Maar wij hebben onze handen vol aan onszelf, bijvoorbeeld door te kijken hoe we meer verdienmodellen kunnen koppelen aan 'Vallei Boert Bewust'. Agrariërs in andere gebieden mogen met ons concept aan de slag en we helpen ze graag op gang, maar ze moeten het zelf doen.'

Van Dijk knikt. 'Dat je als boer of tuinder niets te verbergen hebt, is niet genoeg. 'Kromme Rijn Boert en Teelt Bewust' is

een prima instrument om het enthousiasme over je bedrijf te delen met de rest van de wereld. Ik ben ervan overtuigd dat het leidt tot wederzijds begrip en waardering voor de agrarische wereld en, in het verlengde daarvan, meer ruimte om te ondernemen. Dat indirecte verdienmodel is onbetaalbaar.'

Meer informatie op www.krommerijn-boertenteeltbewust.nl en bij Paulien Keijzer (O-gen, 033-2776397)

Convenant fruitteelt afgerond

Het convenant had tot doel de belasting van grond- en oppervlaktewater door gewasbeschermingsmiddelen te verminderen. Bij het aflopen van dit convenant werden de resultaten op een rij gezet. De doelstellingen bleken ruimschoots gehaald. De ondertekenaars waren het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden (HDSR), de Provincie Utrecht en de Nederlandse Fruitteeltorganisatie (NFO), mede namens LTO.

Hoogheemraad Guus Beugelink blikt tevreden terug: 'Het convenant heeft bewustwording en positieve aandacht opgeleverd, zowel bij de fruitteelters als bij het waterschap. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen is een bijna onvermijdelijk onderdeel van het telen van fruit. Maar gebruik die dan zo dat de milieu- en omgevingsschade beperkt blijft.' Hij geeft aan dat het convenant de fruitteeltsector weer even op scherp heeft gezet. 'Er zijn altijd koplopers, die de anderen vooruit zijn in het toepassen van de nieuwste technieken en methoden. Maar er zijn ook achterblijvers, die geen ruimte (of zin) hebben te investeren in nieuwe

technieken. "Die ouwe spuit doet het nog prima." Het is niet uitgesloten dat die achterblijvers het oppervlaktewater hierdoor onnodig belasten. Ik denk dat het vele malen effectiever is als zij door hun collega's daarop worden aangesproken dan dat ik er een handhaver op afstuur. Vrijwilligheid werkt altijd beter dan dwang.'

Normoverschrijdingen

In het gebied van de Stichtse Rijnlanden zijn 217 fruitteeltbedrijven, met iets meer dan 10 procent van het Nederlandse areaal aan appel- en perenteelt. In 2007 werden nog 42 overschrijdingen gevonden: analyses van oppervlaktewater toonden te veel resten van gewasbeschermingsmiddelen aan. Dit was de aanleiding voor waterschap, provincie en fruitsector om de handen ineen te slaan. 'Ik kan niet anders zeggen dan dat de samenwerking uitstekend en constructief was. Toen bijvoorbeeld bleek dat wij onze cijfers niet helemaal op orde hadden, had men gemakkelijk het gesprek kunnen beëindigen. Dat is niet gebeurd en daar ben ik blij mee. Juist door in gesprek te blijven, kom je stapje voor stapje verder.'

Het convenant werkt!

De afgelopen jaren heeft het convenant gewerkt: het aantal normoverschrijdingen is sterk teruggelopen, tot onder de afgesproken norm. In 2014 werden nog maar twee normoverschrijdingen gevonden. 'Het convenant verstrikt dit jaar, maar we denken er over na of we het convenant willen verlengen en wat dan het doel van dit convenant zou kunnen zijn.'

Guus Beugelink (rechts) reikt een prijs uit aan fruitteeler Gert van Os die de meeste vooruitgang boekte bij het verbeteren van de waterkwaliteit.

'Volgende doel: erfemissie'

Als het convenant wordt verlengd, is het aanpakken van erfemissie naar het oppervlaktewater een volgend doel. Dat is het voorstel van Gert van Os, fruitteeler in Benschop en NFO-bestuurder. 'Uit de sterke afname van het aantal normoverschrijdingen blijkt dat het convenant werkt. De kous tussen de betrokken partijen is uit de lucht en de onderlinge lijnen zijn veel korter. Ik ben ervan overtuigd dat we daardoor samen tot effectieve maatregelen kunnen komen om erfemissie verder te reduceren.' Zelf maakt Van Os al jaren gebruik van een vulplaats die is voorzien van een biofilter. Ook op driftreductiegebied loopt hij voorop: zijn 3-rijige spuit is niet alleen voorzien van venturidoppen, maar ook van het Variabele Lucht Ondersteunings Systeem (VLOS). 'Bovendien werk ik met windsingels en kies ik waar mogelijk voor biologische middelen', legt hij uit. 'Dankzij de constructieve samenwerking, gebaseerd op een beter begrip voor elkaars situatie, heeft de Utrechtse fruitteelt de afgelopen jaren enorme stappen vooruitgezet. De komende jaren is het zaak de vaart erin te houden.'

Goedkope adviezen voor energiebesparing worden snel opgepakt

Studiegroepen steken energie in energiebesparing

In het najaar van 2014 zijn in Utrecht vier groepen melkveehouders van melkpoederfabrikant Vreugdenhil aan de slag gegaan met energiebesparing op het eigen bedrijf onder het motto: 'Investeer in je eigen bedrijf, niet in het energiebedrijf.' De groepen zijn binnen één jaar drie keer samengekomen op een van de deelnemende bedrijven.

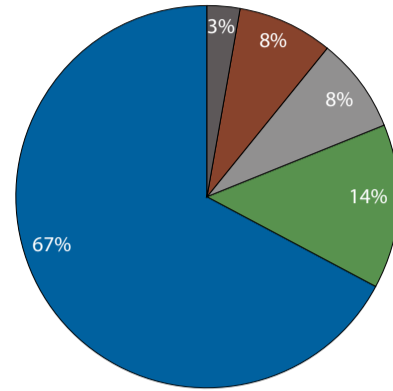
Met de energiescan die Vreugdenhil aanbiedt werd het energieverbruik inzichtelijk gemaakt. Ieder deelnemend bedrijf kreeg zo in beeld hoeveel kWh nodig was om 1.000 kg melk te produceren. De verschillen tussen bedrijven gaven al veel handvatten voor besparing. Door maandelijks de meterstanden tegen het licht te houden, kwam de invloed van de seizoenen goed naar voren en was het effect van genomen maatregelen direct te volgen.

Beter beeld door tussenmeters

Op sommige bedrijven waren tussenmeters aanwezig, waardoor het verbruik van afzonderlijke activiteiten precies in beeld

gebracht werden. Op het bedrijf van deelnemer Theo Schaap neemt een melkrobot het melken voor zijn rekening die standaard is voorzien van tussenmeters. Het verbruik van de vacuümpomp, de compressor, de hittereiniger en de robot zelf wordt hiermee duidelijk. Op dit bedrijf gaat eenderde van de energie naar het automatische melksysteem en tweederde gaat op aan de overige activiteiten. Hier van zijn koeling, verlichting en de drinkwatervoorziening de belangrijkste stroomverbruikers.

Vaak blijken de stalverlichting en het watersysteem veel meer energie te vragen dan vooraf wordt ingeschat.

Elektriciteitsverbruik op het bedrijf van Theo Schaap.

Aandeel in energieverbruik

- robot
- compressor AMS
- vacuümpomp AMS
- hittereiniger AMS
- overig

Delen geeft inzicht

Vreugdenhil streeft de doelen na die binnen de Duurzame Zuivelketen zijn afgesproken (www.duurzamezuivelketen.nl). Eén van de ambities is klimaatneutraliteit. Op het melkveebedrijf betekent dit vooral energieverbruik verminderen en zelf energie opwekken. Bewustwording en kennisoverdracht zijn dan essentieel. Daarom heeft Vreugdenhil samen met LaMi groepen van haar melkveehouders laten meedraaien in de studiegroepen. De melkvee-

houders geven aan dat het delen van ervaring inzicht geeft in de mogelijkheden op het eigen bedrijf. De adviezen die geen tot weinig investeringen vragen, worden eerder opgepakt (leidingen isoleren, verlichting bewuster aan- en uitzetten) dan aanpassingen die een grotere investering vragen (zonnepanelen, warmte-terugwinning enzovoort).

Meer informatie via de energiemanager op www.lami.nl.

'Flinke besparing met relatief simpele ingrepen'

Veehouder Antoon van der Gun in Tull en 't Waal was een van de deelnemers aan het energiebesparingsproject van Vreugdenhil. Een energiescan wees uit dat zijn bedrijf met een elektriciteitsverbruik van 65 kWh/1.000 kg melk ruim boven het gemiddelde scoorde. 'Dat kwam deels door de metaalhalide-lampen die in de stal hangen', legt hij uit. 'Ze geven veel licht maar vreten stroom. Door de lichtsensoren anders af te stellen, kon het aantal branduren van twee van de drie groepen flink worden teruggebracht zonder dat het ten koste ging van de daglichtnabootsing in de stal.'

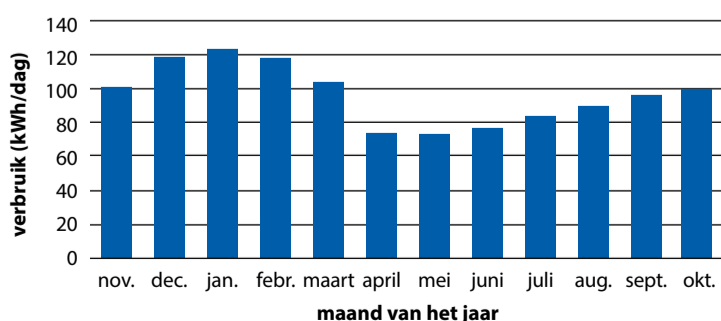
Bedrijfsblindheid

Een andere maatregel was bijkans nog eenvoudiger: in het tanklokaal bleek de koelmachine de gebruikte lucht slecht kwijt te kunnen. Van der Gun: 'Het rooster was te klein, een euvel dat heel makkelijk te verhelpen was. Zelf zie je dat niet, noem het een soort bedrijfsblindheid. Maar als een energiedeskundige je erop wijst, is het probleem al voor de helft opgelost.' De veehouder voorzorg de leiding voor de koelmachine bovendien van een 'melkrem' die ervoor zorgt dat de melk langer onderweg is en dus meer warmte verliest. 'Het kost de koelmachine daardoor minder energie om de melk op de gewenste temperatuur te brengen', aldus Van der Gun.

Nu al vervangen?

De combinatie van betrekkelijk simpele ingrepen had effect: in een jaar tijd nam het stroomverbruik op het bedrijf van Van der Gun met 15 procent af, tot 55 kWh/1.000 kg melk. Daarmee zit hij nog 7 kWh/1.000 kg melk boven het gemiddelde. 'Dat komt ongetwijfeld door die lampen', weet Van der Gun, die 68 koeien melkt. 'Punt is alleen dat de lampen nog niet zijn afgeschreven. Ik zou ze nu al kunnen vervangen, maar die investering zou in geen verhouding staan tot de besparing die ik heb gerealiseerd dankzij de deelname aan het project.'

Energieverbruik gedurende het jaar

Energieverbruik van het bedrijf Van der Gun gedurende het jaar. Het verloop is heel gebruikelijk voor een melkveebedrijf: in de winter een piek doordat extra verlichting noodzakelijk is.

Asbestsanering, dit jaar nog dubbele subsidie!

Tot 31 oktober 2016 kunt u nog een subsidie aanvragen voor 'asbest eraf, zonnepanelen er op'. Deze subsidieregeling is niet alleen voor agrarische bedrijven, maar ook voor voormalige agrarische bedrijven. Er was in totaal in Utrecht vanaf 2014 ruim € 750.000 beschikbaar. Er resteert op dit moment nog een kleine € 300.000. Als inwoner van provincie Utrecht boft u, want in de provincies Flevoland, Groningen, Zeeland en Brabant begint het budget al op te raken. U kunt een bijdrage vanuit deze provinciale regeling stapelen met een Rijkssubsidie voor het verwijderen van asbest. Deze stapeling kan dus nog tot 31 oktober 2016. Voor het verwijderen van de asbest krijgt u € 4,50 per vierkante meter vanuit de provinciale regeling en € 4,50 vanuit de Rijksregeling. Dus mis dit jaar de kans niet op een verdubbeling van de subsidie!

Voorwaarden voor de provinciale regeling (meer info : www.asbestvanhetdak.nl):

- maximaal subsidiebedrag is € 15.000
- minimaal 250 m² asbest verwijderen
- vergoeding is € 4,50 per m² gesaneerd dak
- minimaal 5 kWh aan zonnepanelen installeren
- aanvragen voordat asbest wordt verwijderd

Voorwaarden van de Rijkssubsidie (meer info: www.rvo.nl/subsidies-regelingen/subsidieregeling-verwijderen-asbestdaken):

- subsidie is € 4,50 per m² verwijderd asbestdak
- maximaal subsidiebedrag is € 25.000 per adres
- minimaal 35 m² asbest verwijderen
- gecertificeerde asbestsaneringsbedrijf moet de verwijdering melden in het Landelijk Asbestvolgsysteem (LAVS)
- aanvragen binnen 6 maanden na de asbestverwijdering

Samenwerking krijgt meer vorm

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer voor waterschappen en agrariërs

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, kortweg DAW, is een initiatief van LTO Nederland. Het doel is een bijdrage te leveren aan de wateropgaven in agrarische gebieden en het realiseren van een economisch sterke en duurzame landbouw. Daarvoor is een intensieve samenwerking tussen het agrarische bedrijfsleven onderling nodig, maar juist ook met de waterschappen om de knelpunten op het gebied van water op te lossen. Te denken valt aan verontreiniging van het water door te veel meststoffen of gewasbeschermingsmiddelen, verzilting en klimaatgerelateerde zaken rondom te veel of te weinig water.

Het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer wil de agrarische ondernemers faciliteren en de samenwerking met de waterschappen bevorderen. Onder andere door (gebieds) processen te starten en kennis en praktijkervaringen van agrariërs met elkaar te delen. Er worden projecten ontwikkeld, die bijdragen aan landbouwgerelateerde KRW-doelen, Nitraatdoelen en Klimaatdoelen, zoals deze dienen te landen in de provinciale POP3-programma's voor de periode 2015-2020.

Regiocoördinator en Werkgroep

Om het DAW vorm te geven heeft LTO per provincie een regiocoördinator DAW aangesteld. In Utrecht is dit Marieke van Leeuwen (Projecten LTO Noord). In Utrecht West worden de taken van de regiocoördinator samen met programmabureau Utrecht West en de waterschappen HDSR en AGV opgepakt. Een werkgroep DAW Utrecht West ontwikkelt initiatieven en projecten die bijdragen aan de gestelde wateropgaven. Stok achter de deur voor de werkzaamheden is de wens om de beschikbare gelden van AGV, HDSR en Provincie Utrecht (AVP) aangevuld met POP3-middelen efficiënt in te zetten. Ook in Utrecht Oost

slaan partijen handen in een om efficiënt samen te werken bij activiteiten en investeringen die bijdragen aan de doelen op het gebied van kringlooplandbouw en water. Gebiedscoöperatie O-gen, de DAW coördinator, waterschappen, LTO-afdelingen en agrarische collectieven ontwikkelen initiatieven. Zo wordt onder andere gedacht aan verdere verdieping en uitrol van bijvoorbeeld de opgedane kennis in het demoproject 'Optimalisatie ruwvoerteelt & precisiebemesting' en het project 'Duurzaam werken aan Bodem & Water'.

Verkenning in het netwerk

In de afgelopen vier maanden heeft de coördinator zich beziggehouden met het ontsluiten van het netwerk bij LTO, de agrarische collectieven, provincies, waterschappen en diverse advies- en onderzoeksbureaus. In de gesprekken is telkens verkend waar partijen de belangrijkste opgaven zien en hoe deze ingevuld zouden moeten worden. Er lijkt een breed draagvlak te bestaan voor het ondersteunen van activiteiten en investeringen die bijdragen aan kringlooplandbouw. Ook is er interesse voor erfafspooling en omgaan met 'te nat' en 'te droog'.

ROBI BOUWMAN

Aan de slag!

Op 22 maart bogen zestig LTO-leden van de afdeling Gelderse Vallei zich over de vraag 'DAW, wat kunnen we ermee'. Na inleidingen van Dirk Siert Schoonman van waterschap Vallei en Veluwe en Geert de Groot over de rol en inbreng van waterschap en LTO Noord, was het tijd voor de praktijk. Wim van der Geest nam de aanwezigen mee in het project 'Duurzaam Bodembeheer'. Steeds komt naar voren dat verhoging van het organischestofgehalte én de pH het vermogen van de bodem om voedingsstoffen en water vast te houden, vergroten. Dit is positief voor het waterschap en de agrariërs. Het verhogen van het organischestofgehalte is iets van de lange adem. 'Daarom moeten we er nu mee starten', was het advies van de inleiders. Marco Arts liet een aantal praktische voorbeelden uit het project 'Landbouw op peil' de revue passeren. Maatregelen die bijdragen aan een klimaatbestendige en rendabele bedrijfsvoering. Op kaarten werd aangegeven waar maatregelen opgepakt kunnen worden. De oproep van de inleiders was: 'Neem geen afwachtende houding aan, maar ga samen met collega's, het waterschap of andere partijen aan de slag met DAW-maatregelen.' Goed vakmanschap is belangrijk voor goed waterbeheer en draagt tevens bij aan een goed resultaat. Het mes snijdt dus aan twee kanten. Diverse organisaties (LTO Noord, Waterschap Vallei en Veluwe, Gebiedscoöperatie O-gen) steken een helpende hand uit om de sector te helpen bij het in beeld brengen van kansen en mogelijkheden om met DAW aan de slag te gaan.

Nieuw geld voor POP3

Voor de verduurzaming van de Utrechtse landbouw biedt het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) kansen. De komende zes jaar is hiervoor 40 miljoen euro beschikbaar: 20 miljoen vanuit de EU en ruim 20 miljoen door co-financiering vanuit provincie, waterschappen en gemeenten. Het programma zet in op een duurzame en concurrerende agrarische sector en een leefbaar platteland via subsidieregelingen. De provincie Utrecht voert POP3 uit. Komende zomer en najaar wordt een aantal regelingen voor landbouw-/watermaatregelen opengesteld. In ieder geval LEADER en kennisverspreiding, kavelruil en bedrijfsverplaatsingen. Welke daarnaast nog worden opengesteld is nog niet exact bekend. U hoort hierover meer via de programmabureaus en provincie Utrecht. De meeste subsidieregelingen gaan maar een beperkte periode open (6 weken tot 2 maanden), waarna de beste projecten worden geselecteerd. Het gaat dan vaak om grotere projecten, omdat de meeste regelingen een subsidiedrempel hebben.

Heeft u een idee of plan? Zoek dan de samenwerking op om een stevig voorstel neer te kunnen leggen. De programmabureaus kunnen u hiervoor met anderen in contact brengen.

Meer weten?

De komende jaren kunt u met goede projectvoorstellen subsidie aanvragen na het openstellen van een regeling. Actuele informatie hierover vindt u op de websites van Provincie Utrecht, LaMi, gebiedscoöperatie O-gen en Programmabureau Utrecht-West.

De EU investeerde in het verleden in het platteland en doet dit ook weer via POP3.

SJONST37

Onkruid met een negatief effect op diergezondheid en melkproductie

Lidrus: een hardnekkig onkruid

Veehouders geven aan steeds meer problemen te ondervinden van lidrus (*Equisetum palustre*). Lidrus bevat giftige stoffen. Wanneer koeien ruwvoer krijgen met lidrus, hebben deze een negatief effect op de vertering, resulterend in een teruglopende melkproductie en andere kwaliteit mest.

Lidrus is een hardnekkig onkruid dat voorkomt in walkanten en zich onder gunstige omstandigheden volvelds kan verspreiden. Het onkruid wortelt zeer diep en lijkt in staat zich via vochtige bodemlagen horizontaal te verspreiden. Extensieve bemesting, slechte ontwatering en kale plekken bevorderen lidrus. Walkanten waar walmaaisel niet wordt afgevoerd en na rotting kale plekken overblijven zijn een ideale omgeving voor lidrus. Maar ook de samenstelling van de bodem en bodemhistorie lijken een rol te spelen.

Beperkte benutting percelen

Melkveehouders weten dat het voeren van graskuil van percelen met lidrus direct een negatief effect heeft op de koeien. Ze hebben vaak een goed beeld van de percelen en de perioden van het jaar waarin lidrus een probleem is. Zij spelen hier zo veel mogelijk op in, bijvoorbeeld door percelen waar lidrus veel voorkomt te mijden tijdens het maaien. Dit vergt een nauwkeurige planning. Als het aandeel

lidrus in een perceel substantieel wordt, dan mijden ook koeien deze plekken tijdens grazen. Het komt voor dat grote delen van percelen beperkt benut kunnen worden voor ruwvoerwinning.

Oude en nieuwe kennis

Een veehouder heeft bij provincie Utrecht een projectvoorstel ingediend. Louis Bolk Instituut voert dit project uit en verricht nu een studie naar lidrus in het Utrechtse veenweidegebied. Twee veehouders zijn momenteel actief betrokken bij het in kaart brengen van de knelpunten en ervaringen. Vanaf het voorjaar worden op deze bedrijven maatregelen uitgeprobeerd om lidrus te beheersen. Onderzoeker Bart Timmermans: 'Lidrus is een lastig probleem als dit zonder bestrijdingsmiddelen moet worden aangepakt. Toch gaan we de uitdaging aan!' De pilotstudie combineert oude en nieuwe kennis uit praktijk en wetenschap om tot een passende werkwijze te komen. 'We willen met een frisse blik tot een natuur-

De zogenoemde 'heermoesrol' werd vroeger ingezet om lidrus te bestrijden in grasland. Dit kan ook nu weer een van de schakels zijn in de aanpak.

lijke aanpak komen om het onkruid te beheersen. De oplossing ligt in de samenwerking tussen bodem en gewas. Weet u hoe (vroeger) met dit probleem werd omgegaan? Wilt u deze ervaring delen, of heeft u interesse in de voortgang van het project, neem dan contact op met b.timmermans@louisbolk.nl.

Duurzaam werken aan bodem en water, een praktijkvoorbeeld

In de Gelderse Vallei/Utrecht Oost loopt het project 'Duurzaam werken aan bodem en water'. Dit project heeft als doel de mineralenbenutting op melkveebedrijven verder te verhogen. Regelmatig komen er bedrijven in beeld met een bijzondere prestatie. Eén zo'n bedrijf is dat van Theo Folmer in Lunteren. Dit bedrijf ligt weliswaar niet in Utrecht, maar het heeft in de afgelopen jaren bijzondere prestaties geleverd, die we graag met alle melkveehouders willen delen.

Theo Folmer heeft een gemengd bedrijf met 60 melkkoeien, 45 stuks jongvee en 6.000 biologische legkippen op 30 ha droge zandgrond. Daarnaast worden de nodige loonwerkactiviteiten gedaan voor derden. Folmer kiest bewust voor lichtere trekkers om te voorkomen dat de bodem wordt verdicht.

Theo Folmer doet ook mee aan de Bep-pilot van de Kringloopwijzer. Over 2014 werd er op deze wijze 26 kg fosfaat per hectare grasland meer onttrokken aan de bodem dan via bemesting was toegediend.

Meest opvallend is de sterke stijging van de organische stof op de diverse percelen van dit bedrijf. Uit grondanalyses blijkt dat op vrijwel alle percelen een stijging van de organische stof te zien is, ondanks dat er op sommige percelen sprake is van snijmaisteelt.

De succesfactoren op dit bedrijf:

- Er wordt vloeibare kunstmest gebruikt in plaats van KAS.
- Er wordt gebruikgemaakt van Herbali, een 'Red Bull' voor de wortelontwikkeling.
- Er worden lichte werktuigen ingezet.
- Calcium-fosforverhouding in het melkveerantsoen is bovengemiddeld: Ca:P = 2:1.
- Het pH van de bodem is (hierdoor) ruim voldoende tot hoog t.o.v. het streefgetal.
- Maisland wordt niet geploegd, maar met de vaste tand losgetrokken en met een cultivator met aandrukrol zaaklaar gemaakt.

De komende zomer zal er een avondexcursie georganiseerd worden, zodat andere veehouders ook kennis kunnen nemen van de praktijkresultaten op dit bedrijf. Houd de website van LaMi in de gaten.

LEADER-programma van start in Utrecht Oost

Op 9 maart heeft de Utrechtse gedeputeerde Bart Krol de start van het Europese programma LEADER bekendgemaakt. In het gebied Utrecht Oost is de komende vijf jaar subsidie beschikbaar voor vernieuwende projecten die de relatie tussen stad en platteland versterken.

Het LEADER-gebied Utrecht Oost bestaat uit de Kromme Rijnstreek, de Heuvelrug en het Utrechtse deel van de Gelderse Vallei. Op de startavond op Hoeve Groot Zandbrink in Leusden waren mensen vanuit het bedrijfsleven, de overheid en maatschappelijke organisaties bijeen als vertegenwoordigers in de LEADER-organisatie. Burgemeester Tjapko Poppens van Wijk bij Duurstede – voorzitter van de

LEADER-groep – bood gedeputeerde Krol een aantal flesjes aan van het lokale bier Hoppeke: 'Dan kunnen we nu, Hoppeke, van start gaan!' Krol meldde dat de eerste projecten naar verwachting in september 2016 ingediend kunnen worden. Voor LEADER is 1,5 miljoen euro vanuit Europa beschikbaar en eveneens 1,5 miljoen vanuit de provincie en gemeenten. Aangevuld met private financiering zal een budget van ruim 5 miljoen euro beschikbaar zijn voor vernieuwende projecten op het gebied van voedsel, recreatie, educatie, sociale innovatie en duurzame energie.

Houd voor actuele informatie de website www.o-gen.nl/leader in de gaten!

Burgemeester Poppens (rechts) biedt gedeputeerde Krol het biertje Hoppeke aan.

Meer gras van eigen bodem!

Het project in Utrecht West 'Meer gras van eigen bodem' richt zich op een hoge (vers)grasbenutting van melkvee in de veenweiden om zodoende de input van buiten het bedrijf te beperken of de output te vergroten bij een gelijke input. Het project is een vervolg op het project '90% grasdieet', waarin de vraag 'hoe maak ik melk uit gras?' centraal stond. Doel was toen een zo hoog mogelijke grasbenutting en minimaal (kracht)voerverbruik. Met ongeveer twaalf enthousiaste melkveehouders met veengrond die een behoorlijk aandeel gras in het rantsoen realiseren, wordt nu een aantal zaken uitgetoet. Zij weten straks waar ze staan en wat ze kunnen doen om meer gras en een verbeterde voerefficiëntie te behalen. Wilt u ook meedoen? Dat kan nog net: er zijn nog twee plaatsen beschikbaar.

Meld u aan bij Linda Brouwer van PPP-Agro Advies West, l.brouwer@ppp-agro.nl.

Sturen Met Natuur

In het project Sturen Met Natuur wordt het lokale bedrijfsleven verbonden aan de melkveehouders in De Utrechtse Venen. Bedrijven kunnen via dit project van ANV De Utrechtse Venen werken aan hun impact op het gebied van klimaat, water en biodiversiteit. Door samen op te trekken kunnen de boeren meer doen voor weidevogels, water en klimaat. Door de lokale schaal zijn de resultaten direct zichtbaar. Heeft u interesse om samen met de boeren een steentje bij te dragen, dan kunt u contact opnemen via www.sturenmetnatuur.nl.

Regelingen waar u wat aan kunt hebben!

Regeling	Omschrijving	Openstelling	Meer info	Contactpersonen
Studiegroepen energiebesparing	Subsidie om in groepsverband te werken aan energiebesparing.	Doorlopend	www.utrecht-west.com/subsidies/regelingen www.ogen.nl/subsidies	Linda van der Weijden, 06-21124616 Jolande Schuurman, 06-21124625
Asbest eraf, zonnepanelen erop	Subsidie € 4,50/m ² verwijderd asbestdak. Plaatsing van zonnepanelen op hetzelfde bouwblok verplicht.	Aanvragen t/m 31 oktober 2016	www.asbestvanhetdak.nl	Helpdesk asbestvanhetdak, 088-045209 Etienne Blokker, 030-2583483
Asbestverwijdering SDE+	Subsidie € 4,50/m ² verwijderd asbestdak.	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/subsidie-regeling-verwijderen-asbestdaken	Helpdesk RVO, 088- 0424242
ISDE	Subsidieregeling voor productie van hernieuwbare energie: biomassa, geothermie, water, wind en zon.	Najaarsopenstelling gepland in oktober 2016	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulerings-duurzame-energieproductie-sde	Helpdesk RVO, 088-0424242
ISDE	Investeringssubsidie duurzame energie voor de aanschaf van zonneboilers, warmtepompen, biomassaketels en pelletkachels.	Geheel 2016	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/investerings-subsidie-duurzame-energie	Helpdesk RVO, 088-0424242
Regeling groenprojecten	Regeling voor financiering met een lage rente door groenbanken en groenfondsen.	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/regeling-groenprojecten www.maatlaturzameveehouderij.nl	Helpdesk RVO, 088-0424242
Garantstelling landbouw	Rijk staat garant bij leningen voor investeringen t.b.v. verlaging productiekosten, verhoging productkwaliteit of verbetering dierenwelzijn.	Geheel 2016	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/garantstelling-landbouw/2016	Helpdesk RVO, 088-0424242
Garantiefonds energie	Hulp bij procesondersteuning en financiering voor initiatiefnemers van collectieve energieprojecten.	Doorlopend	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/kennis-innovatie/garantiefonds	Gabino.Dorigo@rabobank.nl
POP3/LEADER	Programma voor innovatie en duurzaamheid in het landelijk gebied.	Diverse openstellingen in 2016	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3	Linda v.d. Weijden, 06-21124616 Jolande Schuurman, 06-21124625 Gerard Agterberg, 06-10970037

Vanaf 1 juni is de website van LaMi vernieuwd. Nieuwsgierig? Ga naar www.lami.nl!

Groene Hart Atelier geopend

Op 18 maart is het Groene Hart Atelier geopend door Han Weber, gedeputeerde in Zuid-Holland. Het Groene Hart Atelier is hét kennisnetwerk en innovatiecentrum voor Groene Hart streekproducten. Het Groene Hart Atelier is een initiatief van Stichting Groene Hart, Kloppend hart en Stichting De Zevensprong Nieuwkoop. Individuele, kleinschalige producenten en ambachtelijke verwerkers kunnen in het proeflokaal terecht om met gebruik van de aanwezige professionele apparatuur nieuwe producten te ontwikkelen.

Toename van de diversiteit en kwaliteit van streekproducten, het optimaliseren van de distributie van streekproducten, het professionaliseren van productontwikkeling, de afzet van streekproducten en kennisvergaring en -verspreiding zijn activiteiten waarmee het Groene Hart Atelier zich bezig gaat houden. Provincie Utrecht heeft ook bijgedragen aan de totstandkoming van het Groene Hart Atelier.

Kijk voor meer informatie op www.ruygeborg.nl/groenehartatelier

Colofon

Aanjager is een uitgave van Gebiedscommissie Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen. Zij communiceren onder de noemer LaMi over landbouw en milieu. Ontvangt u de Aanjager liever per mail? Geef dan uw e-mailadres door.

Redactie
Jos Geenen, Cees de Geus, Miriam Jonker, Paulien Keijzer, Marjon Groot Nibbelink, Ton van Schie, Jolande Schuurman, Linda van der Weijden.

Eindredactie
Regelwerk, Loppersum

Vormgeving
Heijdens Karwei, Amsterdam

Productie
Roodbont Publishers B.V., Zutphen

Programmabureau Utrecht-West
Postbus 194
3500 AD UTRECHT
www.lami.nl

Bezoekadres
Provinciehuis Utrecht
Archimedeslaan 6
3584 BA UTRECHT

Contactpersoon
Linda van der Weijden
06-21124616
linda.van.der.weijden@utrecht-west.com

Gebiedscoöperatie O-gen
Postbus 125
3925 ZJ SCHERPENZEEL
www.lami.nl

Bezoekadres
Huize Scherpenzeel
Burg. Royaardslaan 1
3925 GG SCHERPENZEEL

Contactpersoon
Jolande Schuurman
06-21124625
j.schuurman@o-gen.nl